тирән кайгыга чумган хәлдә, Ленин партиясенең туры углы, кристаллдай чиста большевигы Шәриф абый Камал белән бәхилләшәбез... Ниһаять, без бүген кешелекнең иң матур сыйфатларын үзенә туплаган, саф намуслы эше белән бөтен тормыш юлын аклаган, кадерле иптәшебез Шәриф абый Камал белән бәхилләшәбез!..

Шәриф абый!.. Син бөтен гомерең буена хезмәт иясе мәнфәгатьләрен яклаучы, кешелекнең явыз дошманы булган фашизмга ачы нәфрәт саклаучы патриотыбыз, синең тиздән булачак җиңү туебызны күрә алмыйча, арабыздан югалуың безнең өчен зур үкенеч...

Шәриф абый! Үтәр айлар, үтәр еллар, синең җисмең безнең арабызда булмаса да, эшләгән эшләрең, энҗедәй сүзләрең безнең белән булыр. Алар бездән соңгы бик күп буыннарны тәрбия итүче рухи азык булып калырлар.

Шәриф абый! Саф намуслы көрсез күңел белән зурлап сине бүген күмәбез.

Хуш, бәхил бул, Шәриф абый, хуш.

1942 ел, декабрь

(Кульъязма. Татарстан дәүләт музее архивында саклана – К. Г.)

III. Камалның үлүенә бер ел тулуы уңае белән

Бүген Шәриф абый Камалның үлүенә бер ел тулды. Союзда аны искә алу кичәсе, ләкин мин авыру сәбәпле бара алмыйм. Радиодан аңар сагышланган тапшыруны тыңлыйм, кәнагатьләнмим. «Үлмәктән калмак юк» диләр – бер вакыт мин дә үлəрмен... Композиторларга үтенечем: минем «Чаткылар» әсәремдәге бәет көемне яхшы итеп оркестровать итсеннәр иде... Ул көй – минем әткәй мәрхүмнең көе. Яшь чагымда ул минем күп бәетләр язган, бик күп тапкырлар җырлаган, көйләгән көем. Чыннан да ул көй татар халкының кайгы, моң-зарын тирән мәгънә белән анлата ала.

Ә минем табутым өстендә Салихның Батырҗан ариясе көен уйнасалар иде...

1943 ел, 22 декабрь.

(Кульъязма. Татарстан дәүләт музее архивында саклана – К. Г.).

Искәрмә

Драматург Таҗи Гыйззәт үзенең утыз елдан артык иҗат гомерендә бай һәм күпкырлы мирас калдырды. Язучының шәхси архивында (ул хәзер Татарстан дәүләт музеенда саклана), башланып та тәмамланып җитмәгән күп кенә мәкаләләр, истәлекләр һәм кульъязмалар бар.

Бу китапта укучыларга шундый ике истәлек тәкъдим ителә. Берсе атаклы драматург Кәрим Тинчурин, ә икенчесе татар халкының сөекле шагыйре Һади Такташ турында. Кәрим агага багышлаган мәкалә 1936 елны язылган, ләкин аның шушы елларда басылу-басылмавы турында мәгълүмат юк. Такташ турындагы истәлек, иң кызыклы җирендә өзелеп, безне азагы хакында фикер йөртүдән гаҗиз итә. Без исә укучыларга ул истәлекләрне үз вакытында ничек язылган булсалар, шул хәлләрендә тәкъдим итәргә булдык. Алар беренче тапкыр «Казан утлары» журналының 1974 ел 4 нче санында басылганнар иде. Авторның кульъязмалары Татарстан дәүләт музее архивында саклана – *(К. Г.).*

Кәрим Тинчурин

1920 ел май аеның ахыргы көннәре.

Совет хөкүмәте Самара шәһәрендә Идел аръягы хәрби округының политик управлениесе каршында татар хезмәт ияләренең анбелемнәрен күтәрү, милли культура кадрларын хәзерләү максаты белән 150 кешелек укытучылар курсы, 400 кешелек политшкола, 120 кешелек драма студиясе оештырды. Мин, драма студиясенең гади бер укучысы буларак, студияне оештыруда якыннан торып катнашучы һәм аның белән җитәкчелек итүче Кәрим ага Тинчурин турында булган кайбер истәлекләремне язып китмәкче булам.

Мин Казанда татар батальонында кызылармеец идем. Безнең батальонны бүген-иртәгә Польша фронтына җибәрергә торганда, беркөнне иртә белән барлау вакытында рота командиры иптәш Зарипов:

– Гыйззәтов, Батыршин, ике адым алга, – дип команда бирә һәм батальон комиссарына барырга куша.

Бүлмәгә барып керүгә, комиссар, үз янынннан безгә урын күрсәтеп, сүзгә башлады:

– Менә нәрсә, егетләр! Без сезне икегезне дә Самара шәһәрендә ачылган татар драма студиясенә укырга командировать итмәкче булабыз, – ди.

Без, әлбәттә, бу командировканы үзебезгә зур шәрәф санап, шул көнне үк пароходка утырып, Самара шәһәренә киттек.

Җәйнең иң матур чаклары, Волга пароходы, кичке дымлы һаваны ерып, матур яр буйларын, ямьле, яшел болыннарны бер-бер артлы артта калдырып, алга омтыла иде. Без, ике кызылармеец,

Чыганак: Гыйззәтов, К. Таҗи Гыйззәт. Фикерләр. Истәлекләр, Хатлар. Бәхәсләр.- Казан: Мастер Лайн, 2000.- 512 б.

соры шинельләребезне беренче класс палубасының идәненә җәеп яткан килеш җырлап бара идек. Тәтеш тирәсендәге матур урманнар, күнелле таулар башлану белән каюталарда баручы кешеләр дә безнең янга чыктылар. Соклана-соклана табигатьнең матур күренешләрен мактыйлар. Ә без һаман җырлыйбыз. Кисәктән чиста гына киенгән ачык чырайлы бер кеше безнең аяк очыбызга килеп туктады һәм кая баруыбыз турында сораштыра башлады. Без, әлбәттә, Самарага баруыбыз турында җавап кайтардык. Ул бездән кайсы яктан, нинди мәктәптә укуларыбыз, моңарчы сәхнәдә уйнавыбыз турында сорашканнан соң, үзенең студиягә укытучы булып баруын белдерде.

Бу кеше Кәрим абый Тинчурин иде.

Кәрим ага, студиядә берничә дәрес алып бару белән бергә, «Актерның, режиссерның эше» дигән дәресләрнең тәрҗемәчесе дә иде. Кәрим аганың кеше белән яхшы мөгамәләдә, сабыр табигатьле, ачык чырайлы булуы укучыларны үзенә бик тиз җәлеп итте. Шуңа күрә дә Тинчурин студиядә иң авторитетлы, иң зур кеше ителеп санала иде. Өч айдан соң практик эшкә керешеп репетицияләр башлану белән, ул үзен укучыларга тагын да якынайтты. Чөнки театр эшендә тәҗрибәсез, белемсез яшь көчләрдән артистлар хәзерләү бурычы бөтен килеше белән Тинчурин җилкәсендә иде. Шушы бурычны ул, бик күп авырлыкларга карамыйча, намуслы рәвештә үтәде. Алты ай вакыт эчендә тотнаклы яхшы артистлар хәзерләп чыгарды. Тинчурин студия беткәннән соң да үз укучыларыннан аерылмады. Шуларны үстерү, таркатмыйча саклап калу максаты белән, «пролетар коммунистлар труппасы» исемендә илле кешелек зур труппа оештырып, Оренбург шәһәренә күчте. Бу труппа артистлар арасында яшәп килгән искелек калдыкларына рәхимсез көрәш ачып, «Сәнгать хезмәт иялере өчен», «Формасы белән милли, эчтәлеге белән пролетар сәнгать өчен» дигән лозунгларны күтәреп, шул заманның бөек идеаллары белән мәйданга ташланды.

Безнең Академия театрында суфлерсыз уйнау мәсьәләсе моннан ике-өч ел гына элек тормышка ашырылган булса, «Пролетар труппасы» моннан уналты ел элек инде суфлерсыз уйный иде. Артистлар үз рольләрен генә түгел, хәтта уйнала торган бөтен пьесаны күңелдән белерлек итеп өйрәнәләр, ятлыйлар иде.

Рольләр уйнау да, дублерлек системасын тормышка ашыру да заманына күрә бик зур проблемалардан иде. Шулай ук бу труппада, гасырлар буенча яшәгән театр традицияләре җимерелеп, баш рольләрне уйнаучы артист белән кечкенә рольләрне уйнаучы артист арасында аерма берничә сумнар белән генә аерыла иде. Бу, әлбәттә,

асылда дөрес булмаган тигезләүчелек принцибы булса да, Тинчурин кебек үзе драматург, үзе режиссер, үзе баш рольләрне уйнаучы артист, үзе театрның җиткәчесе булган бер кешенең яңа гына мәктәп эскәмиясеннән чыккан артистлар белән бертигез жалованье алуы труппаның гомуми интереслары өчен үз интересларын корбан итүе иде. Шуның белән бергә труппаның барлык артистлары Кызыл Армия сафларыннан җыйналган шинельле артистлар булганга, куела торган әсәрләрне уйнау өчен Тинчуринның барлык киемнәре безнең өстә була иде.

Кәрим аганың Самара студиясендә яшь кадрлар үстерүгә куйган көчен «Пролетар труппасы»на иткән хезмәтләре — егерме биш еллык хезмәт бәйрәмен үткәргәндә аеруча искә төшереп үтелергә тиеш.

1936.

Һади Такташ

I

1920 елның май башларында яшь Совет дәүләте яңа гына Колчак, Деникин бандаларын тар-мар итеп, илне яңабаштан төзи башларга торганда, чит ил империалистларының ярдәме белән ак поляк паннары, барон Врангельнең сатлык армияләре безгә каршы җинаятьчел походларын башлыйлар. Ләкин инде сугышларда чыныккан, зур көрәшләрдә җиңеп чыккан илебезнең халыклары аптырап калмадылар, большевиклар партиясенең җитәкчелегендә, янәдан коралларын кулга алып, Көньяк фронтларына ташландылар. Менә шушындый авыр көннәрдә безнең большевиклар партиясе, чит ил империалистларының бу походларында да тар-мар ителәчәкләренә тәмам ышанган хәлдә, яңа культура, сәнгать көчләрен җитештерү теләге белән, май аенда Самара шәһәрендә Идел аръягы хәрби округы каршында татарлар өчен политшкола, педучилище, драма һәм музыка студияләре оештыра. Менә шушы драма студиясен тәмам иткән яшь көчләрдән бер труппаны яңа гына төзелеп килгән яшь Казахстан республикасына җибәрәләр. 1920 елның декабрь айлары иде. Без, илле кешелек артистлар составы, аерым вагоннарга төялеп, Оренбург шәһәренә киттек.

Безнең Оренбургка килү хәбәребез партия-совет җәмәгатьчелегенә һәм культура өлкәсендә эшләүчеләргә, әлбәттә, билгеле була. Без Оренбург вокзалына килеп туктар-туктамас тәбәнәгрәк буйлы,